

סקירת ספרים

The Mourning News: Reporting Violent Death in a Global Age.

Tal Morse, Peter Lang. 267 pages.

הגר להב*

I saw some people starving
There was murder, there was rape
Their villages were burning
They were trying to escape
I couldn't meet their glances
I was staring at my shoes
It was acid, it was tragic
It was almost like the blues
[...]
So I let my heart get frozen
To keep away the rot
My father says I'm chosen
My mother says I'm not
I listened to their story
Of the Gypsies and the Jews
It was good, it wasn't boring
It was almost like the blues
(Leonard Cohen, "Like the blues", 2014)

בספרו בעל השם המצויין, *The Mourning News*, מציג טל מורס התבוננות תיאורטית ואמפירית על אופן הסיקור של תחנות טלוויזיה בין לאומיות מקרים של אסונות, יצירי אדם או טבע, הכוללים ריבוי מקרי מוות אלים ופתאומי. ארבעת הפרקים הראשונים הם תיאורטיים, ושואבים ממחקרי תקשורת וסוציולוגיה ומהגות פילוסופית על מנת לבסס את התפיסה שמציע מורס. שלושה פרקים נוספים מוקדשים לחקר מקרים מוגדרים: הסיקור של BBC ושל אל-ג'זירה באנגלית את פיגועי הטרור הפנימי בנורבגיה ב-2011, מעשה שבוצע על ידי מפגע יחיד, הנורווגי אנדרס ברינג ברייבויק; המלחמה בעזה ב-2008-2009 ("מבצע עופרת יצוקה" במינוח הישראלי); ורעידת האדמה בהאיטי ב-2010. בפרק האחרון, המוקדש לדיון על שלושת האירועים יחדיו, מציג מורס טיפולוגיה של מה שהוא מכנה "אבל מתווך" ומבחין בין סוגי אבל שונים. בסיום פרק זה גם מופיע סיכום טוב של הממצאים המחקריים, לכל המעוניין/נת בקריאה ייעודית בלבד. פרק הסיכום "סוגר" היטב את הספר.

---

* ד"ר הגר להב (hagarla@012.net.il) היא מרצה בכירה במחלקה לתקשורת במכללת ספיר. מתמחה בחקר הסוציולוגיה של העיתונות והסוציולוגיה של האמונה מנקודת מבט פמיניסטית.

מבחינתי, היהלום הזוהר ביותר בכתר שיצר מורס הוא העובדה שהוא איננו מסתפק רק בהצגה של מחקר תקשורת-סוציולוגי, אלא מבקש לכתוב ספר מוסרי. בחירה כזו רחוקה מלהיות מובנת מאליה בעולם האקדמי הנוכחי, ומעידה על תעוזה ורגישות אנושית גבוהה. אני מסירה את כובעי המטאפורי בפני מורס על בחירה זו. לאורה, אתייחס בסקירה זו פחות למרכיב המחקרי של הספר, למרות שישנם דברים חיוביים ושליילים לומר עליו, משום שעבור מורס, כפי שאני מבינה אותו, חלק זה מהווה "ראיה" לטיעון הפילוסופי-הגותי, יותר מאשר לב הספר.

מנקודת מבט מוסרית זו, מורס מבקש להרחיב את הסולידריות בין אנשים בעולם ושואף ליצירתה של "קהילה קוסמופוליטית", שחבריה וחברותיה רואים את ה"אחר" ואף מעמידים אותו/אותה – ברוח הגותו של עמנואל לוינס – בראש מעייניהם. מורס מאמין כי קהילה של סולידריות קוסמופוליטית שכזו יכולה להיווצר באמצעות סיקור חדשותי גלובלי של אירועי אסון ומוות, היוצרים אבל משותף. לפיכך, אופן הסיקור של אירועים שכאלה והשאלה אם הם מסוקרים בצורה המייצרת "אבל קוסמופוליטי" שכזה, או לא, הוא עניין אקוטי בשאיפה למימוש של חיים מוסריים על כדורנו הזעיר.

יש משהו שרירותי מאוד בסקירתו של כל ספר. העורך/כתב בוחר/ת על פי שיקולים שונים, לא תמיד גלויים, בסוקר/ת, שמצידה או מצידו איננו/ה יכול/ה אלא להביא לסקירה את הידע ותפיסת העולם שלה/שלו. אני נבחרתי לסקור את ספרו של מורס, וככזו אין לי אלא להודות כי חזונו המוסרי לא רק שאיננו משכנע אותי, אלא מדאיג אותי מאוד. כדי לבסס את טענתי אשען בהמשך הסקירה על מקורות הידע שלי, השונים מאלה של מורס: אף ששנינו חולקים ידע אקדמי בתחומי התקשורת והסוציולוגיה, אני באה מעולמות של מגדר וחקר אמונות (הקשור גם ללימודי דתות וגם ללימודי חילוניות), ולא מתחום חקר המוות וסולידריות קוסמופוליטית, שהם עולמותיו התיאורטיים המרכזיים של מורס. גם המקורות הפילוסופיים המרכזיים שמהם אנו שואבים שונים מאוד. ככזו, הביקורת שלי איננה מתיימרת לשפוט את טענתו של מורס ביחס למוות ולסולידריות קוסמופוליטית – שבהם הוא בוודאי בקיא הרבה יותר ממני – אלא להתבונן בהן מנקודת מבט חלופית, שתשלב התייחסות הן להיבט של הדת (המוזכרת מעט מאוד בספר) והן להיבט של מגדר (שאיננו מוזכר כלל).

על בסיס הסתכלות משולבת זו, אני מבקשת להביע חשש כי למרות הכוונות החיוביות של הספר, הוא מציע בסופו של דבר פתרון תקשורת-פילוסופי בעייתי לבעיה סוציולוגית ממשית – היעדרות הסולידריות בחברה פוסט-מודרנית, שבה מעברים של אנשים, רעיונות וחפצים ממקום למקום וממרחב למרחב הינם מהירים וקלים מאי-פעם. "And sympathy is what we need, my friend" הוא שם מצוין לשיר, אבל ספק אם ניתן להסתפק בכך כתשובה מספקת למצב. זאת, למרות שמורס מבחין בין סימפטיה, אמפטיה וסולידריות, ומציע הצדקות עמוקות לטיעונו, שאיננו רדוד כלל.

אפתח בכך כי לנוכח עיסוקו של מורס ב"טקסי מוות" וב"טקסי אבל", מתמיהה ההתעלמות הכמעט מוחלטת שלו מ"אם כל האימהות" של טקסים אלה (ואולי, במובן מסוים, גם ביתם) והיא, כמובן, הדת. יגעת, ספרתי וגיליתי 23 אזכורים בלבד של המלה דת על הטיותיה, בספר

שאורכו קרוב ל-300 עמודים. יתרה מכך, ההתייחסות המועטה לדת מבוססת בעיקר על הדרך שבה תופסת אותה "תיזת החילון", שהיא במידה רבה פרדיגמה שוקעת במדעי החברה, ההולכת ונדחקת לנוכח הבנות פוסט-חילוניות של יחסי דת וחילוניות, שכלל אינן מוצגות בספר. מורס מצדיק את ההתעלמות הכמעט מוחלטת שלו בציטוט מ-Thompson (1995), לפיו [The media, as an institution, have taken over a role that was previously assigned to religious or state institutions (עמ' 25)]. אלא שהטענה הזאת היא בעייתית מאוד ברמה האמפירית, לנוכח העלייה המחודשת בכוחן של דתות, גם מחוץ לעולם המערבי (כגון ההתעוררות האסלאמית וההתרחבות העצומה של הכנסייה הפנטקוסטלית באפריקה ובדרום אמריקה) וגם במערב (התחזקות הימין הדתי בארצות הברית, בישראל ובחלק ממדינות אירופה; עלייה ניכרת במספר האירופאים המגדירים את עצמם "מאמינים" [Norris & Inglehart, 2004] וכיוצא באלו). כך, מורס איננו לוקח בחשבון את האוריינטציה הדתית של ערוצי הטלוויזיה – ה-BBC (עם האוריינטציה הנוצרית-אנגליקנית שלו) ו-אל-ג'זירה (עם האוריינטציה המוסלמית-והאבית שלו) – שהם נשואי המחקר שלו ושל "הצופה המדומין שלהם". גם בניתוחים האמפיריים שלו את סיקור האירועים שבהם הוא עוסק, היחס לדתיות מופיע מעט מאוד ובאופן בלתי מספק (כולל התייחסות ל"דת והתרבות בהאיטי" מבלי להתייחס למרכיביה מעבר להתייחסות לטקסי וודו). וכך, למשל, המשפט (המדויק, לדעתו), המציין כי באירועים מסוימים לתקשורת יש סמכות לעבור מן החול (the profane) למקודש (the sacred) (עמ' 44), נותר תלוש, כאשר הוא איננו מגובה בעיסוק בשאלה מהו ה"חול" ומהו ה"מקודש" בנסיבות שונות ובדתות שונות על בסיס תיאוריות עכשוויות בנושא.

אם עיסוקו של מורס בדתות ובמשמעותן הוא מועט ובמידה מסוימת אנכרוניסטי, הרי שנושא המגדר לא זוכה להתייחסות כלל, ואף לא להצדקה להתעלמות ממנו. לדעתי, הצדקה כזו איננה קיימת. גם אם נניח, כמו מורס, כי תחושת אבל היא אוניברסלית ומופיעה אצל כל (או לפחות רוב) האנשים, האבל איננו מוקצה תרבותית באופן זהה לנשים ולגברים. בחברות פטריארכליות, שבהן הטיפול ב"אחר" ובעיקר ב"אחר הסובל" או "חסר הישע" (ילדים, חולים, קשישים וכדומה) מוטל בראש ובראשונה על הנשים, גם מרכיב האבל מקבל ממד מגדרי. לא רק שעל נשים להתמודד עם אבלן הפרטי, אלא הן גם מצופות לטפל באבלים אחרים, לעתים להביע את הכאב הקולקטיבי (למשל באמצעות מוסד המקוננת) וכיוצא באלו. בה בעת הן מודרות מחלק מטקסי האבל (כגון הדרישה היהודית-אורתודוקסית שנשים לא תלכנה בראש מסע הלוויה, ולא תיקחנה חלק בתפילות המהלך השבעה), שנוצרו ועוצבו בראש ובראשונה על ידי גברים.

כאשר מורס (עמ' 20) מפנטז על קהילה קוסמופוליטית המבוססת על סולידרית עם ה"אחר", הוא נשען בין היתר על ציטוט של Nussbaum (2002) הטוענת שהחברה האידאלית של קהילה כזו הוא/היא "a person whose primary allegiance is to the community of human beings in the entire world". נסו לתרגם את המשפט הזה לעברית – שהיא, כמאמרה של יונה וולך, "סקסמניאקית", והרבה יותר גלויה ובוטה מן האנגלית הרחמנית – והאמת המוכחשת המסתתרת מאחוריו תתגלה מיד בכל עוצמתה: לא מדובר כאן על אחידות אמתית, אלא על הסתרה של הבדלים מגדריים, המתקיימים בין (לפחות) שתי קבוצות המרכיבות את ה"אנושות", נשים וגברים. זה בוודאי נכון בכל הקשור לעיסוק במוות ובאבל. כפמיניסטית אני שמחה לראות

כל גבר, המתגבר על החיברות הפטריארכלי המקובל – שבמסגרתו זכרים לומדים לדאוג לעצמם ונקבות לומדות לדאוג ל"אחר" – וכותב משפט כגון "we should see the other as 'one of us', " or at least as someone we should care for. (עמ' 19). אבל העיוורון המגדרי (דהיינו, התעלמות מן החלוקה המגדרית ומשמעויותיה) של מורס הוא בעייתי מאוד, בוודאי בעולם שבו הזכות להיקרא "אנחנו" נתונה (עדיין) בראש ובראשונה לגברים לבנים עשירים.

ההתעלמות הכמעט מוחלטת ממרכיב הדת וההתעלמות המוחלטת ממרכיב המגדר מעידות גם על בעיה רחבה יותר בספר: העובדה שלמרות כל ההזהרות שהוא עצמו מצהיר עליהן, מורס מתייחס במידה רבה לתקשורת כמעין בועה אוטונומית, המנותקת ממרכיבי כוח רחבים יותר. אבהיר את טענתי זו באמצעות דיון בשאלה אותה אני ממליצה לתלמידותיי ולתלמידיי לשאול לגבי כל טקסט במדעי החברה: לאיזו משתי הפרדיגמות המרכזיות בשדה – המוסדית או הביקורתית – הוא משתייך? מספרו של מורס יצאו תלמידותיי ותלמידיי מבולבלים, ולא בכדי. לכאורה, מדובר בספר ביקורתי: כבר במבוא מזכיר מורס מושגים כגון הגמוניה והגמונית-נגד, מקדיש מקום רחב לכלכלה-הפוליטית של הצגת מוות בחדשות, ומביא שפע של ציטוטים של חוקרים בולטים כגון אליהוא כ"ץ ודניאל דין, ברבי זליזר ורוג'ר סילברסטון, המזכירים כי בייצוגי תקשורת בכלל, ובייצוגי מוות בתקשורת בפרט, מתקיים מאבק פוליטי (במובן הרחב של חלוקת כוח חברתית) רב-ממדים, שחייב להילקח בחשבון בהבנות על תקשורת.

גם הרצון העמוק של מורס לא רק לתאר את העולם, אלא גם לשפר אותו, משקף רוח ביקורתית (אם כי רצון זה איננו נעדר מגישות מוסדיות, המבקשות לתקן "דיס-פונקציות"). למרות כל אלה, זיהוי פרדיגמטי נכון של הספר ממקם אותו, לדעתי, בפרדיגמה המוסדית, והבלבול הפרדיגמטי שהוא נושא בתוכו פוגע בו. היבטים מוסדיים בספר באים לידי ביטוי, בין היתר, בהתעלמות, עליה הצבעתי, מנושאי הדת והמגדר כזירות של מאבקי כוח בטקסי אבל, כמו גם מהתעלמות ממרכיבים חברתיים אחרים, כגון אתניות, מעמד כלכלי, יחסי מרכז-פריפריה וכדומה, גם בחלק התיאורטי וגם (במידה רבה) בחלק האמפירי. אבל הדבר לא מסתיים בכך. ההתייחסות המבוססת במידה רבה על דורקהיים, של מורס לנושאים כגון טקסי מוות ואבל, דת, סולידריות ועוד היא מוסדית להפליא, ורואה אותם כתוצאה של "צרכים ציבוריים ואישיים" ולא של "מאבקים בין קבוצות". דוגמה אחת לכך היא טענתו של מורס (עמ' 18) כי כיום קיימת בעולם תחושה אוניברסלית של "סכנה" (risk), וכי תחושה זו יכולה לסייע ביצירת סולידריות קוסמופוליטית. הטענה הזאת נאמרת מבלי לשאול שאלות, כגון: מי מפיץ את תחושת הסיכון? מה הוא מרוויח מכך? מי מפסיד מהפצת התחושה הזו? ומה בדבר התבוננות ביקורתית בשאלה האם אכן העולם היום "מסוכן מתמיד", או שמא זאת איננה אלא הנחה הגמונית, המסתירה אינטרסים כלכליים, מגדריים, דתיים, אתניים, פוליטיים ואחרים? במקום כל זאת, תחושת הסכנה מוצגת כפונקציונאלית, כמצב המגדיל את אופציית הקהילה הקוסמופוליטית.

באופן כללי, בעת קריאת הספר נדמה לפעמים כי מורס שוכח שמאחורי "טקסי אבל מתווכי מדיה", שבהם הוא מתעניין, ישנם אנשים ממשיים, כואבים, פצועים, מדממים, אבלים, חסרי בית ועוד. הם מתקיימים בעיניו רק כהזדמנות, או כסיכוי לכונן קהילה קוסמופוליטית המבוססת על סולידריות. אבל, כפי שהזכיר לנו סלבוי ז'יזק (2002[2008]), מאחורי כל הייצוגים מסתתרת

"המדבר של הממשי". ספרו של מורס יוצר תחושה עמוקה שהוא מנותק מן ה"מדבר" הזה, הנזנח לטובת החלום היומרי של קהילה קוסמופוליטית, שבה "אנחנו" חשים סולידריות עם ה"אחר" באמצעות תיווכה של התקשורת. אבל מי ה"אנחנו" בקהילה הזו? ומי ה"אחר"? ומי קובעת זאת? מתי "סולידריות" עלולה להסתיר דיכוי? סוגיות אלו לא נידונות בכלל.

קריאתו של הספר – בין אם מאמצים את טיעונו המוסרי המרכזי ובין אם לאו – נעימה. הוא כתוב באופן קולח ובהיר. עם זאת, מורגש הצורך ביד מעט נוקשה יותר של עורך, בעיקר בפרקים התיאורטיים. דוגמה לכך היא ההתייחסות לנושא המוות עצמו: מורס "קופץ" הלך חזר לאורך הפרקים בין "מוות" כתופעה ביולוגית-חברתית לבין "מוות אלים", "מוות מיידית", "מוות המוני" וכדומה. ארגון ברור יותר של המושגים השונים היה מקל על קריאת הספר ומצמצם תחושה מסוימת של חזרתיות העולה ממנו.

מורס מסכם את ספרו בטענה כי לתקשורת יש יכולת בחירה באופן הייצוג של אבל ומוות, וכי באמצעות בחירה של ייצוגים "נכונים" המעודדים סולידריות היא יכולה לתרום להקמתה של "קהילה קוסמופוליטית" המאוחדת סביב תחושת אבל. אשר לי, ראשית, אני מפקפקת בהיתכנות של "קהילה קוסמופוליטית" שלא תדכא או תדיר. שנית, לאור טענותיה של הפילוסופית והתיאולוגית הפמיניסטית מרי דאלי (Daly, 1987), המבחינה בין תרבויות ביופיליות (אוהבות חיים) לבין תרבויות נקרופיליות (אוהבות מוות); אני סבורה שגם אם יש אפשרות כלשהי להתאחדות אנושית קוסמופוליטית, עליה להתאחד סביב חגיגת החיים ואהבתם, ולא סביב אהבת המוות ופולחניו. את התוצאות של קידוש המוות "אנחנו" חשות וחשים יום ביום בישראל. ולבסוף, אני מפקפקת קשות במידת העוצמה שמייחס מורס לתקשורת. האם אכן, כפי שהוא טוען, אנו מביטים על טקסי אסונות ומוות המיוצגים בתקשורת וחשים סולידריות ממשית עם האנשים הנמצאים באותו רגע ב"מדבר של הממשי"? או שמא, כמו שטוען לאונרד כהן בציטוט שפתח את הסקירה, אנו נועצים מבטינו בנעלינו, מקפיאים את ליבנו ומתבוננים מבחוץ על סיפור טוב, לא משעמם, כמעט כמו הבלוז?

כל הפקפוקים הללו אינם מעידים אלא על עומקו של הספר, על יכולתו לעורר מחשבות ולהבהיר שאלות ועל האתגר האינטלקטואלי והאתי שהוא נושא בחובו. ככזה, זהו ספר מומלץ מאוד לכל מי ששאלות של עיתונות בינלאומית, היבטים חברתיים ותקשורתיים של מוות, ויותר מכל עתיד כדור הארץ והאנושות מעניינות אותה או אותו.

רשימת המקורות

- זיזק, ס' (2008[2002]). *ברוכים הבאים למדבר של הממשי* (תרגום: ר' מרקס). תל אביב: רסלינג.
- Daly, M. (1987). *Gyn/Ecology: The metaethics of radical feminism*. Boston: Beacon Press.
- Norris, P. & Inglehart, R. (2004). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thompson, J. B. (1995). *The media and modernity: A social theory of the media*.
Cambridge: Cambridge University press.